

Zeitschrift: Romanica Raetica
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 23 (2020)

Artikel: Elemaints d'üna grammatica cumparatistica dal rumantsch : idioms e rumantsch grischun
Autor: Arquint, Jachen Curdin
Anhang: Annexa
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-880982>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 09.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Annexa

Register alfabetic

Las cifras rinvian a la numeraziun a l'ur. Ellas nu rimplazzan uschè dits paragrafs. I sun da resguardar sco cifras da referenza per titels e detagls dal cuntgnü.

A	
accusativ / dativ in E	256
acziun verbala	45
adjectiv	118–174
demonstrativs	167
adöver	169
fuorma	168
determinativs	118, 161
fuormaziun dal feminin	132
indürimaint	133
palatalisaziun	133
reduplicaziun dal consonant	134
regla 2 listess consonants + 1 > 1 + 1	135
sincopa	133
sonorisaziun	133
graduaziun	136
superlativ	139
anteposiziun	139
postposiziun repetiziun da l'artichel	139
indefinit	173
interrogativs	174
numerals	170
cardinals	171
ordinals	170, 172
possessivs	162
constataziuns generalas	165
elemaint da structura differenta: <i>lur</i>	163
gener da possessurs -as	163
in funcziun predicativa	166
masculin singular cun -s	121
nomer da possessurs -as	163
paradigma	164
qualificativs	118
attributiv	119, 120
posiziun	151
anteposiziun	120, 139
affectività	152
bloccada	157
characterisaziun subjectivanta	153

fuormlas fixas	153
impuls per anteposiziun	154
lingua litterara ed administrativa	158
retorica	156
postposiziun	120, 139
caracterisaziun objectivanta	159
graduaziun	136
particlas da cumparaziun	137
predicativ	121
sen figürativ	155
sen propri	155
vs. <i>da</i> + nomen	160
adüs	1
adverb	341–354
adverb cuort	348
consideraziuns generalas	342
functiun da caracterisaziun	343
functiun da determinaziun	344
tscherna da l'adverb dal lö	345
functiun da pronom per chosas	353
fuormaziun	346
adjectiv feminin + -MENTE	347
sincopa da l'-a	347
graduaziun	352
posiziun	349
miss in evidenza	351
na miss in evidenza	350
adverbiala	37
posa tanter adverbiala e verb	37
anteriurità	246, 302
artichel	90–106
aglutinaziun	91
deixis	92, 167
determinà	90
cumbinà cun noms da persunas	95
cun preposiziuns	104, 105
<i>a, da</i>	105
ulteriuras preposiziuns, p. ex. <i>per</i>	106
derivanza	92
far l'uraglia	51
fuorma	93
identificaziun dal gener	91
ils <i>da</i> + nom dal cumün	102
in cumbinaziun cul prenom	97, 98

in cumbinaziun cul titel	99
in denominaziuns toponomasticas	100
in funcziun temporal	103
masculin <i>a-</i> protetic impè da <i>i-</i> protetic	189
omissiun da l'artichel	101
prenom sainza artichel	96
segn 0 al plural	93
unità cul nomen	51, 90, 91
indeterminà	93
auxiliaziun	247–262
auxiliar temporal cundiziunà <i>esser</i>	247
auxiliar temporal pür <i>avair</i>	247
situaziun sül territori rumantsch	248
verbs impersonals	265
verbs intransitivs	249
in E	250
in rg	253
in Surmeir	251
in S	252
verbs pronominals	247, 259, 260
differentes avis e fats – tscherna	262
inventar dals adüs d'auxiliaziun	261
verbs transitivs	254–258
pronom personal antepost / postpost	254
rapport cul pronom personal in E	255, 256
accord cul pron. pers. a l'accusativ	255
accord cul pron. pers. al dativ	256
rapport cul pronom personal in Surmeir	257
avischinaziun ortografica	15
B	
<i>bler, bia</i>	130
<i>bunmarchà, bienmarcau</i>	128
C	
<i>cha</i>	35–37, 184, 195, 318
<i>esser cha</i> + verb	287
exprima l'aspet cursiv	287
funcziun da colliar	36
funcziun da rinforzar	36
in connex cul pronom neutral da la 6avla persuna	184
introdüa il conjunctiv illa frasa principala	318
introdüa l'imperativ da la fuorma da curtaschia	318
introdüa la frasa cumpletiva	319
<i>clap, clepper</i>	124

classa da colliaziun	44, 355–372
esser collià cul esser	355
esser collià cul process	355
rapport tanter sorts da plets	356
classa da particlas specialas	373–378
classa nominala	44, 45–207
portadra dal cuntgnü semantic	46
classa verbala	44, 208–354
agent	210
aspets dal decuors da l’acziun	210
expressiun dal process	210
mera activa	210
mera passiva	210
modalità dal process	210
conjunctiv	210
cundiziunal	210
imperativ	210
indicativ	210
structura spievla il möd da recepir	210
temps	210
verbs intransitivs	210
verbs transitivs	210
code scrit dals idioms	9
in Engiadina	10
in Surmeir	13
in Surselva	11
in Sutselva	14
code sintactic discurre	7–10
code sintactic scrit	8
influenzas «da moda»	8
coesium	16
coinè (lingua da tet)	16
basa scientifica	16, 19
elemaint ester	21
«linguach literaric»	16
mez per fuormar coesium	21
regiunala: sutsilvan	14
rumantsch grischun	19–23
construcziun	20
implementaziun	21
potenzial	23
preschentscha administrativa, informativa,	
placativa	22
restricziuns	23
scoula elementara	22

concordanza nomen – adjectiv	122
in funcziun attributiva	123
in fucziun predicativa	121
na resguardada illa regiun Martina-Ramosch	122
-s predicativ in S	131
conjugaziun regulara	273
deviazions	267–276
verb cun müdada dal vocal accentuà	
dal tschep – survista	275
conjunctiv imperfet	324–334
adöver	328–334
discuors indirect liber	332, 333, 334
frasa cumpletiva	330
frasa principala	329
frasa subordinada	330
giavüschs inaccumplibels	329
lià al rapport temporal (surs., suts.)	331
fuorma	325
in ladin ed in surmiran	326
<i>esser</i> verb cun fuormaziun irregulara	326
in sursilvan ed in sutsilvan	327
conjunctiv preschaint	314, 315
adöver	317–323
frasa cumpletiva introdütta da <i>cha</i>	318
impuls chi cundiziuneschan il conjunctiv	319
expressiuns chi introdüan il discuors	
indirect	321
expressiuns d’intschertezza, da dubi,	
temma etc.	320
expressiuns optativas, voluntativas	322
frasa principala	318
conjunctiv introdüt da <i>cha</i>	318
conjunctiv pür	318
frasa subordinada	323
conjuncziuns chi cundiziuneschan il conjunctiv	323
fuorma	314
accent unitari sül tschep	314
<i>esser</i> – unic verb irregular	326
fuormaziun irregulara	315
müdada d’accent in suts. ed in surs.	314
temps cumposts e surcumposts	316
tendenza vers accent unitari in surs.	314
conjuncziun	368
collia parts da la frasa	369
collia plets o gruppaziuns da plets	369

coordinaziun	370
cumplettaziun	371
subordinaziun	372
aspet causal	372
aspet concessiv	372
aspet consecutiv	372
aspet cumparativ	372
aspet cundiziunal	372
aspet final	372
aspet modal	372
aspet temporal	372
contemporaneità	302
convivenza linguistica	18
copula	121
lexicalisada	121
püra	121
corpus nominal rumantsch – trats statics	89
corpus nominal tudais-ch – trats endodinamics	89
cumparativ → graduaziun	136, 137, 140
fuormas na inseridas i'l sistem	141
particlas inferiurità, parità, superiurità	137
cumünanza	16
<i>cun</i>	106, 359
adöver sociativ	359
+ infinitiv	359
+ otras preposiziuns	359
+ particip passà	359
cundiziunal	335
adöver	337
frasa principala	338
expressiun da dubi	338
giavüsch retgnü	338
ipotesa püra	338
supposiziun o conseguenza ipotetica	338
fuorma	336
pel adöver indirect in surs., suts.	336
indirect in sursilvan ed in sursilvan	336
construcziun ipotetica	339
ipotesa irreala	340
simplificaziun sur l'imperfet indicativ	340
D	
denominar vs. quintar	46
disjuncziun tanter verb auxiliar e particip passà	266

E	
elativ	
fuormaziun	143–148
adverbs intensifichants + adjectiv	144
conguals fixes o libers	147
cumbinaziun cun nomens qualificants	146
tipus 1 <i>egna fardaglia notg</i>	146
tipus 2 <i>üna via stipüras</i>	146
tipus 3 <i>in pleder d'in um</i>	146
prefixs	149
repetiziun da l'adjectiv	148
suffix <i>-ischem, -issim</i>	145
elemaints linguistics – funcziun tanter pêr	28
entità collectiva	16
enunziaziun precedenta na repetida sco pronom	181
esser animà vs. esser inanimà	117
F	
fuorma da curtaschia	195
pluralis excellentiae	195
<i>El / Ella / Els / Ellas</i> in E	195
<i>Vo / Vus</i>	195
fuormas finitas – circumscripziun	211
fuormas infinitas	211
gerundi	211
infinitiv	211
in funcziun nominala	213
particip passà	211
regeneraziun da las fuormas infinitas	212
fuormaziun nominala	52–89
funtanas	52
<i>-öz, -iez</i> per substantivar verbs	88
particip passà al feminin per substantivar verbs	87
suffixs cun aspet collectiv	78–82
suffixs per denominar chosas	63–77
suffixs per denominar persunas	53–62
suffixs per substantivar adjectivs	83–86
transparenza da la fuormaziun	
nominala in tudais-ch	89
futur	238
adöver	299
imperativic, ipotetic, nolitiv	301
in temps cumposts	302
modal	301
temporal	300

fuorma	
analitic	240, 244, 245
in latin	238, 239
in rumantsch, in frances	240
sintetic	242
in latin	239
in latin vulgar	240
in rumantsch	242
in frances, in talian	240
terminologia pel temp cumpost: futur anteriur, cumpost, II, exact	245
G	
gener grammatical dal nomen	47
fixà tras l'adüs	49
gruppaziuns per as remarchar il gener	51
principis per marcar il gener	51
feminin – desinenza <i>-a</i>	51
masculin – segn 0	51
pleds differents pel masculin e pel feminin	51
suffixs	51
reducziun da 3 geners sün 2 in latin	48
gerundi	218
funenziuns	219–221
<i>ir</i> + gerundi	220
<i>dudir, tadlar, verer</i> + gerundi	221
rimplazza frasis circumstanzialas	219
fuorma	218
<i>a</i> + gerundi in sursilvan	220, 221
gös libers commemorativs	16
graduaziun	136
adjectiv qualificativ	136
fuormas analiticas	136
fuormas na inseridas	141
fuormas sinteticas	140
adverb qualificativ	352
fuormas analiticas	352
fuormas sinteticas	352
particlas per la cumparaziun	137
grammatica	43
chomps principals	43
descriptiva	25
diacronica	25
istorica	25
normativa	27

sincronica	25
terminologia grammaticala	42
Grischun	16
cumünanza da regiuns	16
I	
identificaziun	16
cumün, regiun, val	16
cundiziunada da gös commemorativs	16
entità plü gronda	16
ILLA, ILLE, ILLUD	92
imperativ	303
adöver	310
expressiun da l'appel	310
fuormas	305
affirmativ	305
4a persuna	308
2a persuna	306
lingua da l'uffant – appel	304
5avla persuna	307
negativ	309
2a persuna ladin, surmiran	309
5avla persuna ladin	309
suts., surs., rg – correspuonda	
a la fuorma affirmativa	309
posiziun dals pronoms	311
verbs pronominals	311
imperfet	235
adöver	291
affectic	293
intimità	295
mitigiazion	294
preschaint dal passà	292
transposiziuns funcziunalas	296
fuorma	236
vocal tematic	237
pronunzcha in E	237
infinitiv	216
cumbinà culla preposiziun <i>cun</i>	216
fuorma	216
vall. <i>-ar</i> = put. <i>-er</i>	216
jauer <i>-ar</i>	216
suts. <i>-er</i> e <i>-er</i> miss insembel	216
interjecziun	374
aspet appellativ	376

aspet exclamativ	375
comunicaziun tanter l'uman e bes-chas chasanans	378
preschantaziun in grammaticas normativas	377
inversiun dal subject	28
effet morfologic: pronomns enclitics	41, 187
elemaint resenti sco «natüral»	34
functziuns	35–37
davo cumplettaziuns	35
in dumondas	35
rimplazza la conjuncziun <i>cha</i>	35–37
tipus sainza inversiun	39
valütaziuns	32
uorden normal	29
uorden inverti	30
L	
lingua discurrenda	7
autoritads politicas, religiusas	7
minchadi	7
lingua rumantscha – structura regiunala	4
preschentscha i'l spazi public	17
preschentscha sül chomp administrativ	17
lingua scritta	5
adöver general e larg	6
adöver religius e politic-administrativ	5
«linguach literar»	16
basa per üna «naziun rumantscha»	16
linguas neolatinas – contact interruiot	216
N	
„naziun retorumantscha“	16
<i>nel / nella / nels / nellas</i>	106
normaziun	3
O	
object direct cun la preposiziun <i>a</i>	117
objectiv direct sco frasa cumplettiva	319
P	
<i>pac, pauc</i>	130
<i>plain, plein</i>	129
particip passà	
desinenzas femininas per substantivar verbs	87
functziun predicativa: sursilvan distingua	
masculin, feminin, neutrum	217

fuorma	217
irregulara → gramm. normativas	217
markescha la tonalità dals idioms	217
particip preschaint	214
passà defini	243, 298
adöver	298
ladin: lingua scritta	298
sursilvan vegl	243
aspet – analog al perfet	298
fuorma	243
fuormas ladinias actualas	243
fuormas ladinias veglias	243
fuormas sursilvanias veglias	243
register elevà	243
perfet	297
acziun es vissa sco punctuala	297
acziuns punctualas fuorman successiun	297
cursur gess inavant cun mincha acziun	297
formalmaing: temp cumpost	246
anteriurità sül plan dal preschaint	246
markescha il cumanzamaint e, evtl., la fin	297
planisaziun linguistica cumplessiva da la LR	
a partir dals ons 1980	21
plural	107–116
collectiv	113
desinenza -a	113
indicha l'insembel dals elemaints	113
sintacticamaing as tratta d'ün feminin singular	114
elemaints adüts möd aditiv	113
fuormaziun	107
ladin	108
rumantsch grischun	112
surmiran	109
sursilvan	111
sutsilvan	110
segn distinctiv dal plural -s	107
pluraletanta (nomens dovrats be al plural)	115
preposiziun	356–367
exaimpels	
<i>cun</i>	106, 359
<i>per</i>	360
liadas	362
a l'adjectiv	363, 367
al verb: verb + preposiziun + nomen	364
verb + preposiziun + verb a l'infinitiv	366

localas	
dependentas da la posiziun da la	
persuna chi s'exprima	363
rapport tanter sorts da plets	357
valur plaina	358
vödass da valur	356
preschaint	224–234
adöver	286
actualisescha	287, 288
aspet punctual	287
indichescha ün'acziun i'l avegnir	289
para da nun exprimer temp	287
fuorma	224
intunaziun sülla desinenza / süll tschep	224
1a persuna	225
desinenza: 0	225
sursilvan, sutsilvan: desinenza nouva	225
4a persuna	228
puter	229
rumantsch grischun	233
sursilvan	231
sutsilvan	230
vallader	232
2a persuna	226
6avla persuna	227
3a persuna	227
5avla persuna	234
vallader: desinenza <i>-aivat, -ivat</i>	234
preteritum → passà defini	243, 298
princips d'opposiziun suppuonibels	117, 131
classa nominala: animà vs. inanimà –	117
classa verbala: persunal vs. impersunal	117
persunal vs. neutral	131
pronom	175–207
demonstrativs	204
neutrum	205
rinforz dal pronom impersunal	205
indefinit	207
interrogativs	206
relativs	197–203
antedaint, v. d. pled da referenza	198
pronom demonstrativ	203
pronom interrogativ	202
frasa relativa complexa	198
frasa relativa simpla	198

fuorma	199
accusativ / nominativ differeschan	199
in ladin	199
accusativ / nominativ nu differeschan	
in rg, surm., suts., surs.	199
paradigma curraint: <i>cha, chi, che</i> etc.	199
paradigma <i>il qual</i> – veicul general	200
register elevà	200
partitiv <i>and</i> , tal. <i>ne</i> , fr. <i>en</i>	194
persunals	176
accentuats postposts	179
accentuats subjects	177
1a persuna	177
4a e 5avla persuna	177
fuormas preposiziunals ed object direct	178
fuormas pronominalas postpostas	178
fuormas schlargiadas cun <i>a</i> protetic	180
cumbinaziun da duos pronom	190
cumbinaziuns pussiblas	190
in connex cul imperativ	191
anteposts	191
postposts	191
na accentuats objects directs ed indirects	188
fuorma	188
accusativ / dativ na differenziats	189
impersunala	185
tud. <i>man</i>	186
neutral per rimplazzar üna	
enunziaziun precedenta	181
neutralas – formes aséxuées	184
pronom subjects enclitics	187
evitats in scrit	187
vitals a bocca ed in scrit	187
problems da scripziun 6avla ps.	187
vocal metatetic	189
vocal protetic	189
posiziun cun verbs auxiliars modals	191
possessivs	196
locuziuns	196
sintaxa liada	196
rapport tanter antecedaint e pronom relativ	198
reflexivs	192
differenziats in ladin e surmiran	192
fuorma accentuada	193

unifichats in rumantsch grischun, sursilvan e sutsilvan	192
<i>sez, svess</i>	193
politica da linguas dal chantun Grischun	216
posa sintactica davo cumplettaziuns	38
Pro idioms	22
Q	
<i>quel / quella, quels / aquellas</i> model per la cumbinaziun da las preposiziuns <i>aint in,</i> <i>cun, per, sün</i> cul artichel in E	106
R	
regionalità illa politica linguistica	4
retorumantsch	
lingua semiufficiala da la Confederaziun	23
lingua ufficiala dal chantun Grischun	23
Richtlinien für die Gestaltung einer gesamtbündner- romanischen Schriftsprache Rumantsch Grischun	16
«rumantsch da chanzlia»	16
rumantsch grischun → coinè	2
Rumantschs illa situaziun da traducturs	45
S	
<i>schnat, schnetter</i>	125
<i>sco</i>	136
sequenza normala: subject – verb – cumplettaziun S-V-C	29
sequenza invertida: cumplettaziun – verb – subject C-V-S	30
sequenza cundiziunala: simplifichada	
cun dovrar il preschaint	288
simultaneità	302
sistems grammaticals	44
suffixs	
cun aspet collectiv	78–82
per denominar chosas	63–77
per denominar personas	53–62
per substantivar adjectivs	83
per substantivar verbs	88
-s predicativ in sursilvan	131
markescha distincziun masculin, feminin, neutrum	131
markescha opposiziuns	131
persunal vs. impersonal	131
persunal vs. neutral	131
stil nominal	45

T	
temps simpels – temps cumpost, terminologia	245
temps: survista	214, 244
decuors da l'acziun	210
U	
«unificaziun»	16
sco idea	18
uorden inverti	31
V	
verb → consultar singuls chavazzins precedaints	210–340
adöver dals temps	287–302
auxiliaziun	247–265
conjugaziun, remarchas generalas	214
cumbinaziuns pussiblas, somma	214
decuors da l'acziun	210
deviaziuns illa conjugaziun regulara	267–276
fuormas finitas	222–340
fuormas infinitas	211, 215–221
nominalisaziun	213
regeneraziun	212
irregulars	277–284
modus	303–340
percepziun dal process	210
structura formala	211

Per dir grazcha – üna cuorta retrospectiva

Quista lavur es adüna statta cumpagnada da la pussibilità da dialogar. Ün grond avantag!

Il prüm es quai stat il cas d'ürant il cuors da la Scoula per linguistica applichada dal 1995–98. Las participantas ed ils participants s'exprimivan libramaing, acceptaivan o criticaivan quai ch'eu vaiva scrit. Quai ha gnü l'effet cha'l text es dvantà plü viv e plü legibel.

Lura, dal 2017, davo ch'eu am vaiva miss a rediger da nouv l'inter text, m'haja cusglià cun mia partenaria, dr. LUCIA WALTHER. Ella m'ha incuraschè da cuntinuar ed es adüna statta pronta da discuter, sch'ün o tschel problem m'occupaiva specialmaing. Implü ha'la surtut la lavur impegnativa da las correcturas da stampa.

Cur cha la redacziun dal text es statta tant inavant a fin n'haja tut contact cul president da la SRR, dr. CRISTIAN COLLEBERG, chi ha fat liber la via per publicar la lavur sco tom 23 da la seria *Romanica Raetica*. Ils detagls sun lura gnüts discus culs rapreschantants da l'Institut dal DRG, impustüt cul cheuredatur dr. CARLI TOMASCHETT, lura cul dr. URSIN LUTZ e cun l'indispensabla specialista per la lavur da prestampa, ALEXA PELICAN. Cun sia chüra e sia precisiun ha'la marcà l'etappa finala da la lavur: la cumposiziun e l'impaginaziun dal text.

La collavuraziun cul Institut dal DRG es statta portada d'üna disponibilità bainvugliainta e spontana, da buns cussagls e da posiziuns cleras. Quai ha simplifichà il proceder.

Il president da la SRR, dr. CRISTIAN COLLEBERG, s'ha perfin declerà pront da surtour la correctura dals texts sursilvans. RETO CAPEDE, il redacter da *An lengia directa, Grammatica, surmiran*, LR 2006, es stat uschè gentil da's metter a disposiziun da surtour la listessa incumbenza pels texts surmirans. Il dr. URSIN LUTZ s'ha impegnà per detagls in connex cul text impaginà.

Üna discussiun plü approfondida n'haja gnü cul romanist, lic. fil. DUMENIC ANDRY, chi m'ha fat il plaschair da surtour il lectorat. Sias remarchas e sias propostas han cumplettà ed inrichi il text cun novas perspectivas

La firma *communicaziun.ch* ha dat al cudesch ün aspet amiaivel ed agreabel.

Important per la realisaziun es stat, s'inclegia, eir il sustegn finanziel da las instanzas e da las fundaziuns ch'eu n'ha contactà e chi han reagì in möd positiv. Ellas sun nomnadas aint l'impressum.

A tuot las persunas, instanzas e fundaziuns pertocca ün cordial grazcha fich per lur prontezza, per lur impegn e per lur impuls.